

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת ויחי תשע"א

התורה חשובה מן המלכות

תלמיד חכם קודם למלך

התורה מספרת: "וישלח ישׂראל את מינו יִשָּׁת על ראש אֶפְרַיִם והוא הצעיר, וְאֵת שְׁמָאֵלוֹ על ראש מְנַשֶּׁה, שֶׁכָּל אֶת יְדֵיו כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר... וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָבִיו: לֹא כֵן אָבִי, כִּי זֶה הַבְּכוֹר, שִׁים מִיָּנֶיךָ על ראשו. וַיִּמָּאֵן אָבִיו וַיֹּאמֶר: יִדְעָתִי בְנֵי יְדְעָתִי, גַּם הוּא יִהְיֶה לְעַם וְגַם הוּא יִגְדֹל, וְאִלְמָּס אֶחָיו הַקָּטָן יִגְדֹל מִמֶּנּוּ, וְנָרְעוּ יִהְיֶה מְלֹא הַגּוֹיִם" (בראשית מח, יד-ט). מה פירוש "אֶחָיו הַקָּטָן יִגְדֹל מִמֶּנּוּ"? - "שעתיד יהושע לצאת ממנו, שינחיל את הארץ, וילמד תורה לישראל" (רש"י שם). נהרי "משה קבל תורה מסיני ומסרה לי הו ש, ויהושע לזקנים" (אבות פ"א ה"א), שהוא זה שמוסר תורה לישראל אחרי משה רבינו. אמנם גם ממנשה עתיד לצאת אדם גדול, והוא גדעון (עי' שופטים ו, טו), שגם הוא היה שופט והושיע את ישראל, אבל שופט זה לא היה באותה מדרגה כמו יהושע, שיצא מאפרים, "שכל העולם יתמלא בצאת שְׁמֵעוֹ וְשִׁמּוֹ, כשיעמיד חמה בגבעון, וַיִּרְחַץ בְּצִמְקֵי אֵילָוִן" (רש"י בראשית שם). לכן יעקב מקדים את אפרים לפני מנשה.

מדוע באמת זכה אפרים להוציא פירות מעולים יותר מאשר מנשה? - אולי מפני שאפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד (רש"י בראשית מח, א). לעומת זאת, מנשה הוא "הַאִישׁ אֲשֶׁר עַל בֵּית יוֹסֵף" (בראשית מג, ט), ונזקק עם אביו לעסקיו (פס"ד סוף פרשה ג). הוא צריך לנהל את כל ענייני המלכות של יוסף. לכן אין לו זמן כל כך לתלמוד תורה מיעקב כמו אפרים. מכאן יש לתלמוד, שכמה שמלך הוא חשוב, תלמיד חכם עדיף על מלך. יעקב יותר מכבד את אפרים שעוסק בתורה, מאשר את מנשה שעוסק במלכות. אמנם בפרהסיא הדין הוא שמלך עדיף על תלמיד חכם, וגם תלמיד חכם צריך להשמע למלך ולקום לפני המלך, אבל בצנעא - טוב שמלך יקום לפני התלמיד חכם, כמו שהיה עושה יהושפט מלך יהודה, כשהיה רואה תלמיד חכם, היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו ואומר לו: "רבי רבי, מְרִי מְרִי" (כתובות קג, ב). כי מצד האמת, תלמיד חכם יותר חשוב ממלך, שהרי התורה היא עיקר קיומו של עם ישראל ועיקר קיומו של העולם, ורק מצד ההנהגה החיצונית צריך שתהיה גם לתלמיד חכם כפחות למלך (עי' רמב"ם הלכ' מלכים פ"ב ה"ה).

הגמרא אומרת, שאם מלך ותלמיד חכם נפלו בשבי ח"ו, התלמיד חכם קודם להצלה למלך ישראל. למה? פי' תְּקַם שְׁמַת - אין לנו כיוצא בו. מלך שמת - כל ישראל ראויים למלכות" (הוריות יג, א). כלומר, את חסרונו של המלך אפשר להשלים ע"י שנמנה אדם אחר למלך, אבל את חסרונו של תלמיד חכם אי אפשר להשלים ע"י שנמנה אדם אחר לתלמיד חכם תחתיו. אי אפשר "למנות" אדם להיות תלמיד חכם! והגם

שישנם ברוך ה' תלמידי חכמים רבים בעם ישראל, אבל תלמיד חכם בדיוק כמו זה שנשבה - אין! וכלשון הגמרא: "אין לנו כיוצא בו" (שם). כי כל תלמיד חכם הוא בריה בפני עצמה, ואת החידושים שתלמיד חכם זה יכול לחדש, לא יכול תלמיד חכם אחר לחדש. הגר"ש שקופ לא יכול לכתוב את חידושי הגר"ח הלוי, והגר"ח הלוי לא יכול לכתוב את חידושי הגר"ש שקופ. מה שכתב הגר"א לא כתב הרמב"ם, ומה שכתב הרמב"ם לא כתב הגר"א. לכן צריך לפדות את התלמיד חכם לפני המלך.

לכן יעקב אבינו מקדים את אפרים למנשה, כי אפרים הוא יותר איש תורה, ומנשה יותר איש מלכות. הבריתא אומרת, שמלכות צריכה שלושים מעלות, ותורה צריכה ארבעים ושמונה מעלות (אבות פ"ו מ"ה). את המעלות של המלך קל יחסית לרכוש [שהן מועטות ביחס למספר המעלות שדרושות לקנין התורה], ואילו המעלות של תלמיד חכם - צריך לעבוד קשה בשביל לרכוש אותן. ממילא, התלמיד חכם יותר גדול מהמלך.

מלכות - גם מאפרים

ובכל זאת, גם מאפרים יוצא מלך לישראל. כשמשח עומד להפדר מעם ישראל, הוא אומר ליהושע, [שהיה משבט אפרים (במדבר יג, ח)]: "חִזַּק וְאָמַץ, כִּי אֶתָּה תִּבְּוֹא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָם לְתֵת לָהֶם" (דברים לא, ז). "כִּי אֶתָּה תִּבְּוֹא אֶת הָעָם" - משמע, גם אתה כאחד מהם¹ (רש"י סנה' ח, א ד"ה כי אתה תבוא). כלומר, אל תשתרר עליהם לבדך, אלא אתה וזקני הדור יחד תנהיגו את העם (גמ' שם). הכל לפי דעתן ועצתן (רש"י דברים שם).

לעומת זאת, מיד אחר כך אומר ה' ליהושע: "חִזַּק וְאָמַץ, כִּי אֶתָּה תִּבְּוִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם" (דברים לא, כג). "כִּי אֶתָּה תִּבְּוִי" - משמע, שְׁרָךְ נְהוּג עליהן (רש"י סנה' ח, א ד"ה כי אתה תביא). "אמר לו הקב"ה: טול מקל וְהַךְ על קדקדם! דַּבֵּר אחד לדור, וְאֵין שְׁנֵי דַבְּרִין לְדוֹר" (גמ' שם). כלומר, אתה המנהיג, אתה המלך, ואינך צריך לשאול את הזקנים. "הכל תלוי בך" (רש"י דברים שם, ז).

בפשטות לומדים, שמשח רבינו טעה במה שאמר ליהושע שלא להנהיג את הדור לבד, אלא יחד עם הזקנים², והקב"ה הדריך את יהושע כיצד באמת עליו לנהוג. ואולם נראה יותר לומר, שמשח רבינו לא טעה ח"ו, אלא הקב"ה ומשה דברו על שתי בחינות של יהושע. ליהושע, מצד אחד, יש תפקיד להנחיל תורה לישראל, הוא ראש הסנהדרין, מצד שני הוא גם המלך, שצריך לכבוש את ארץ ישראל ולחלקה לבני ישראל. ממילא, בתור ראש הסנהדרין, ההנהגה צריכה להיות - אתה

שהרשיעו כל כך, עד שאין להם חלק לעולם הבא (משנה סנה' שם).

בתחילה ירבעם היה דווקא חסיד, והוכיח את שלמה המלך על דבר מסויים שעשה שלא כראוי [ע"י בגמרא מה היתה תוכחתו (סנה' קא, ב)]. הגמרא אומרת, "מפני מה זכה ירבעם למלכות, מפני שהוכיח את שלמה. ומפני מה נענש, מפני שהוכיחו ברבים" (סנה' קא, ב). היה צריך לשמור על כבודו של שלמה, ולא להוכיח אותו בפרהסיא. בהתחלה הוא נלחם על כבוד שמים, אבל משנעשה מלך - הנסיון גדול מדי, והוא דואג לכבוד המלכות שלו יותר מאשר לכבוד שמים. כל עוד שלמה היה חי, האומות המתוקנות הכירו שמלכות שלמה עדיפה על מלכותם, כפי שאמרה מלכת שְׁבָא: "שָׁמַעְתִּי בְּאָרְצִי עַל דְּבָרֶיךָ וְעַל חֲכָמְתְּךָ, וְלֹא הֶאֱמַנְתִּי לְדְבָרֶיךָ, עַד אֲשֶׁר בָּאתִי וַתְּרַאֲנֵנִי עֵינָי" (מל"א י, ו-ז). כלם הביאו מנחה לשלמה כמו שמבואר בתנ"ך (שם ה, א), אבל אחרי שלמה התפלגה המלכות, והתפלגות זו היתה התחלת החורבן. אילו לא חטא ירבעם, לא היתה בזה התחלת החורבן. אבל מפני שירבעם חטא והחטיא את ישראל, התחיל מזה החורבן, כפי שאמר לו אחיה השילוני, שהסוף יהיה שילכו לגלות (שם יד, טו-טז).

החיוב לכבד את המלכות - מתי?

ישנו חיוב לקבל מוראה של מלכות, ולהתפלל בשלומה של מלכות (אבות פ"ג מ"ב). אבל חושבני, שמה שאנו חייבים בכבודה של מלכות, זהו מפני שהמלך הוא שליח ה'. גם הגויים, עובדי עבודה זרה, האמינו שיש אלוקות, ושהמלך פועל מטעם האלוקות. האמינו בכל מיני עבודות זרות, אבל הגמרא אומרת שהאמינו שה' הוא אלקי כל האלקים, וממילא ראו במלך נציג של מלכות שמים שצריך לכבדו. ואולם, אם ישנה מלכות שכלל לא מכבדת את הקב"ה, כגון המלכות הרוסית, שכלל לא האמינה במלכות שמים - אינני יודע אם יש דין לכבד מלכות כזו⁵. היא לא נציגת הקב"ה בעולם.

משל למה הדבר דומה? - נניח שהפרלמנט באנגליה בחר בממשלה. הממשלה היא ממשלת הוד מלכותו, ומה שהממשלה פועלת, היא פועלת בשם הוד מלכותו. אם שר הבריאות מכהן בממשלה, הוא שר הבריאות של הוד מלכותו, ואם הוא ממנה פקיד מטעמו לפעול בעיר ליוורפול, הרי שאותו פקיד הוא שליח הוד מלכותו לעיר ליוורפול. ואולם, מה יהיה אם אותו פקיד יתחיל לתקן תקנות, ויאמר: "אני מתקן תקנות, אבל לא מטעם המלך, אלא מטעם עצמי"! מה יהיה אז? - במקרה זה, אין שום ערך לתקנות שלו! יש לו כל הסמכויות כל עוד הוא פועל מטעם המלך. כשהוא לא פועל מטעם המלך, אין שום משקל לתקנותיו. כך גם בענין המלכות. אם מלכות פועלת שלא מטעם הקב"ה, אין משקל למה שהיא עושה. למלכות יש משקל רק כשהיא פועלת מטעם הקב"ה. לירבעם היתה חסרה הכפיפות הזאת. נכון שהוא לא כפר לגמרי בתורה ח"ו, אבל בכל זאת כוחה של מלכות נובע מזה שהיא נציגת ה' בעולם, ואם היא לא נציגת ה', אין לה כח.

אבל צריך לזכור, שבמלכות ירבעם לא עבדו עבודה זרה ממש. למרות שזה נקרא עבודה זרה, מפני שהקימו מקומות

והזקנים עמך". אין לך כח יותר משאר החכמים. אם תהיה מחלוקת בינך ובין אלעזר - אם רוב הסנהדרין יסברו כמוך, הלכה תהיה כמוך, ואם רוב הסנהדרין יסברו כאלעזר, הלכה תהיה כאלעזר. אבל במה שנוגע לכיבוש הארץ - אתה המפקד העליון, אתה הפוסק, ואין מי שיכול לחלוק עליך. אז לא שמש טעה והקב"ה תיקן, אלא כל אחד דיבר על בחינה אחרת של יהושע. משה דיבר על יהושע כראש הסנהדרין, וה' דיבר על יהושע כמלך³.

זה שליהושע היה מעין דין מלך רואים גם מכך, שהצווי של "הִקְהַל אֶת הָעָם" (דברים לא, יב) נאמר בהתחלה ליהושע. מפני שהוא המלך, ולכן הוא הראשון שצריך לקיים את המצוה של הקהל. אחר כך גם מלכים אחרים קיימו מצוה זו, אבל הוא הראשון שצריך לקיים את המצוה של הקהל, כי באופן זמני - הוא היה המלך. הפסוק הרי אומר: "וּבִימֵי שְׁאוּל עָשׂוּ מְלֻחָמָה עִם הַגִּיטָאִים" (דה"א ה, י), ואמרו חז"ל: "בִּימֵי שְׁאוּל - זה יהושע; ולמה הוא קורא אותו שְׁאוּל, שהיתה המלכות שאולה בידו" (כ"ר צח, טו). הוא לא הוריש את המלכות למשפחתו, אבל באופן זמני, כל עוד הוא חי, הוא היה המלך⁴. הרי שגם מאפרים יצא מלך.

ירבעם מחשיב את המלכות יותר מן התורה

הדברים הללו - שהתורה עדיפה מן המלכות - באים לפעמים גם למצב של נסיון. כמו שיוסף חושב שצריך להקדים את מנשה, מפני שיוסף הבין מאד את הצורך במלכות, עד שיעקב אומר לו שבכל זאת התורה עדיפה מהמלכות, ואז יוסף מקבל את הדברים - אבל אח"כ בא מלך שיצא משבט אפרים, ואצלו באה הטעות הזו לידי ביטוי מעשי.

ירבעם בן נבט האפרתי (מל"א יא, כו) חושש לגורל המלכות שלו, ואומר: "אִם יַעֲלֶה הָעָם הַזֶּה לְעִשׂוֹת זִבְחִים בְּבֵית ה' בִּירוּשָׁלַם, וְשָׁב לִב הָעָם הַזֶּה אֶל אֲדֹנֵיהֶם אֶל רַחֲבֵעַם מֶלֶךְ יְהוּדָה, וַהֲרַגְנִי, וְשָׁבוּ אֶל רַחֲבֵעַם מֶלֶךְ יְהוּדָה" (מל"א יב, כז). בגלל החשש הזה הוא מעמיד שני עגלי זהב - אחד בבית אֶל-ואחד ביהודה - ואומר לישראל: "רַב לָכֶם מַעֲלוֹת יְרוּשָׁלַם! הִנֵּה אֶלְהֵיךָ יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר הֶעֱלִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שם, כח). הוא מונע מישראל את האפשרות לעלות לרגל לירושלים (הענין כח, א), מִסֵּד מרכזים רוחניים מתחרים לירושלים, ואפילו את חג הסוכות הוא עושה בזמן אחר ממה שכתוב בתורה (מל"א יב, לב-ג). גורר את עם ישראל לעבירות חמורות מאד, מפני שלא הסכים לקבל את המרכזיות של ירושלים, מחשש למלכותו. אילו לא היה ירבעם חוטא, והיו ממשיכים לעלות לירושלים, הקב"ה היה דואג שלא יהרגו את ירבעם. הקב"ה הרי הבטיח לו מלכות (שם יא, כט-לח), אז ודאי לא היה יוצא מכשול מזה. אבל ירבעם מודאג, כי בדרך הטבע הוא רואה סכנה למלכותו אם יעלו לירושלים, ולכן, בשביל לשמור על המלכות הוא מוותר על התורה: חוטא ומחטיא את ישראל, ו"זוכה" להיות אחד מאלה שאין להם חלק לעולם הבא (משנה סנה' צ, א). הכל מפני העדיפות שהוא נותן למלכות על התורה. גם ממנשה יצאו מלכים רשעים (ע"י רש"י בראשית מח, ח), אבל מאפרים יצאו שני מלכים רשעים במיוחד - ירבעם ואחאב (ע"י רש"י שם) -

"צום הרביעי נצום התמישי" וכו' (זכריה ח, יט), והעיקר הוא אפוא, שהצום יהיה בחודש החמישי, ובחודש השביעי וכו'. אבל כאן, בעשרה בטבת, הצום תלוי ב' יום, ולא רק בחודש, וכפי שנאמר: "כתב לך את שם היום, את עצם היום הזה" וכו'. ממילא אי אפשר לדחות את הצום ליום אחר, אפילו אם הוא חל בשבת. אמנם הרמב"ם לא פוסק כך, הרמב"ם פוסק שאם היה צום עשרה בטבת חל בשבת היינו דוחים את התענית למחר" (הלכות תעניות פ"ה ה"ה), אבל לדעת האבודרהם, אם עשרה בטבת היה חל בשבת, היו צריכים להתענות בו בעצם יום השבת. רואים מזה את החומרה המיוחדת של עשרה בטבת, שבו התחיל המצור על ירושלים⁷.

חשבתי - ואינני אומר זאת ח"ו הלכה למעשה - שהיה צריך להיות, שבערב עשרה בטבת במנחה לא יאמרו תחנון, וכן בערב שאר הצומות. למה? שהרי בתשעה בטבת אינך יודע אם מחר יהיה צום או יו"ט, וא"כ אולי מספק היה צריך שלא לומר תחנון. אבל לא כך ההלכה. ההלכה היא שכן צריך לומר תחנון. כי הגם שאנו מקוים שהצום יהפך ליו"ט, אבל בינתים הוא בחזקת צום.

"והאמת והשלום אהבו" - תנאי לגאולה

הנביא אומר: "כִּי הָאֵמֶר ה' צָבָאֹת: צוֹם הַרְבִּיעִי נְצוֹם הַחֲמִישִׁי נְצוֹם הַשְּׁבִיעִי נְצוֹם הַחֲמִישִׁי יִהְיֶה לְבֵית יְהוּדָה לְשֹׁשׁוֹן וּלְשִׂמְחָה וּלְמַעֲדִים טוֹבִים, וְהָאֵמֶת וְהַשְּׁלוֹם אָהָבוּ" (זכריה ח, יט). כלומר, הצומות יהפכו למועדים טובים, בתנאי שתאהבו את האמת והשלום (רד"ק ומצודות שם). מדוע תולה הנביא את הגאולה ואת ביטול הצומות דוקא באהבת האמת והשלום? מה עם שאר תרי"ג מצוות? האם אין הגאולה תלויה גם בהן?

אולי מותר לומר כך: "המסילת ישרים" מסביר (בפרק כ'), ששני החורבנות נגרמו ע"י חסידות בלתי שקולה. בבית ראשון - גדליה בן אחיקם מחמיר יותר מדי בהלכות לשון הרע, לא מקבל כלל את דברי האנשים שבאו להזהירו מפני ישמעאל בן נתניה שרוצה להרגו (ירמיהו מ, טז), [בניגוד לדין, שצריך עכ"פ לחוש לדברי לשון הרע (נדה סא, א)], וגורם בכך שישמעאל בן נתניה הורג את גדליה ועוד כמה יהודים, "ונכבית גחלת ישראל הנשארת, ונסבב להתם גלותן" (רמב"ם הלכות תעניות פ"ה ה"ב); ובבית שני - בר קמצא מביא למקדש קרבן ששלח בידו הקיסר, ובדרך הטיל בו מום. רבי זכריה בן אבקולס לא מרשה להקריב את קרבנו של הקיסר (למרות הסכנה הנשקפת לתושבי יהודה, אם ישמע הקיסר שסרבו להקריב את קרבנו) "שמא יאמרו בעלי מומין קרבין לגבי מזבח". מצד שני, הוא גם לא מוכן שיהרגו את בר קמצא - למרות שהיה לו דין של רודף גמור על כלל ישראל - שמא יאמרו שלא בגלל רדיפתו הרגוהו, אלא מפני שהטיל מום בקדשים, וילמדו מזה בטעות, שהמטיל מום בקדשים נהרג. לבסוף הלשין באמת בר קמצא לקיסר, ונסבב מזה חורבן בית שני (גיטין נו, א). הכל נעשה מתוך צדקות, אבל צדקות שאיננה שקולה עד הסוף, וכדברי חז"ל: "ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו, ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו" (שם).

אחרים מחוץ לירושלים, והקימו צורות עגלים, אבל הם מכירים בקב"ה ומכירים ביציאת מצרים. הם אומרים על העגלים, "אֵלֶּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמות לב, ד), ורוצים שהעגלים יסמלו את הקב"ה. הם לא היו עובדי עבודה זרה ממש. מי שכן עבד אח"כ עבודה זרה ממש, זהו בית אחאב ובית עמרי שעבדו לבעל. אבל רוב מלכי ישראל לא היו עובדי עבודה זרה ממש, אלא מפני שמרדו במרכזיותה של ירושלים, באו בסופו של דבר גם לעבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים. אבל ההתחלה לא היתה כפירה בקב"ה באמת, אלא שהעדיפו לדאוג למלכות שלהם על פני כבוד התורה, על מה שהתורה דורשת לעלות לרגל לירושלים ולא למקומות אחרים. זה הביא פסוף לחורבן, שבגללו אנו צמים בעשרה בטבת, בשלשה בתשרי, בשבעה עשר בתמוז ובעיקר בתשעה באב. הכל תוצאה מהמלכות של ירבעם, שהשפיעה במשך הזמן גם על יהודה.

חומרתו המיוחדת של צום עשרה בטבת

חשבתי: בבית שני החורבן היה בתשעה באב, כמו בבית ראשון. ואולם "הובקעה העיר" לא היה כמו בבית ראשון. בבית ראשון הובקעה העיר בתשעה בתמוז (מל"ב כה, ג-ד), ובבית שני הובקעה העיר בשבעה עשר בתמוז (משנה תענית כו, א-ב). אם כך, מדוע איננו צמים בתשעה בתמוז, אלא רק ב"ז בתמוז? אומר הרמב"ן (ב"תורת האדם", והובא בב"י או"ח סי' תקמ"ט ובשו"ע שם ס"ב), שאין מטריחין את הציבור יותר מדי, ולכן לא קבעו תענית לשני הימים הללו (שהם סמוכים זה לזה), אלא רק לאחד מהם. והטעם שצמים דוקא ב"ז בתמוז ולא בתשעה בתמוז, הוא מפני שהחורבן השני חמור לנו יותר מן הראשון (בגלל אורך הגלות, וכן בגלל סמיכותו אלינו). והנה, לגבי התחלת המצור על ירושלים, לא נזכר לנו באיזה יום היתה התחלת המצור בבית שני. רק על בית ראשון ידוע לנו, שהתחלת המצור היתה בעשרה בטבת, ולכן אנו צמים בעשרה בטבת. ויש לשאול: מדוע לא החליפו גם יום התענית על תחילת המצור כפי שהיה בבית שני, כמו שהחליפו את יום התענית על הבקעת העיר מהתאריך של בית ראשון לזה של בית שני?

כנראה שהסיבה לכך היא, שעל עשרה בטבת היתה נבואה מיוחדת ע"י יחזקאל הנביא: "כְּתָב לְךָ אֶת שֵׁם הַיּוֹם, אֶת עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה, סֵמֶן מִלֶּךְ בְּכָל אֶל יְרוּשָׁלַם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה" (יחזקאל כד, ב). ממילא, אחרי שה' אומר "כְּתָב לְךָ אֶת שֵׁם הַיּוֹם, אֶת עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה" וכו', לא רצו - או לא יכלו - להחליף יום זה ליום אחר, ולכן נשאר עשרה בטבת כיום צום על תחילת המצור על ירושלים.

האבודרהם הרי אומר חידוש גדול, והוא, שאם היה אפשר שיחול עשרה בטבת בשבת, היו מתענים בו אפילו בשבת, ולא היו יכולים לדחות התענית ליום אחר. והטעם לזה, מפני שבתענית זו נאמר "בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה" כמו ביום הכפורים (אבודרהם - סדר תפלת התעניות). והוסיף מרן הגר"ח מבריסק וצ"ל ובאר (חי' הגר"ח על הש"ס סי' מ"ד), שהטעם לזה הוא, מפני שהצומות האחרים תלויים בחודש, ולא ביום, כמו שנאמר:

והצדק, ואז יתבטלו החורבנות שנגרמו ע"י שימוש בלתי מאוזן במידות הללו, והצומות שנקבעו לזכר החורבנות הללו יתבטלו. הפכו לששון ולשמחה ולמועדים טובים, במהרה בימינו, אמן.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

ובכל זאת, יש הבדל בין המקרים: במקרה הראשון - גדליה מעדיף את השלום על פני האמת. ובמקרה השני - רבי זכריה בן אבוקולס מעדיף את האמת על פני השלום. אומר אפוא הנביא: מתי יהיו הצומות לששון ולשמחה? - "וְהָאֵמֶת וְהַשְּׁלוֹם אֶקְבְּוּ! כלומר, כאשר יאהבו את האמת ואת השלום במידה שווה, בלי להעדיף אחד על פני חברו. אם כך יהיה, ממילא ידעו כבר לשפוט, עד כמה להשתמש במידה זו, ועד כמה להשתמש במידה האחרת, בלי לסטות מקו האמת

1. ד"אֵתָהּ תְּבֹא אֶת הָעָם" משמעו עם העם. יחד עם, וכאחד מהם.
2. והטעם שסבר שכך צריכה להיות הנהגתו של יהושע, כיון שכך ציוה ה' את משה להנהיג את העם, שנאמר: "אֶסְפָּה לִּי שְׂבָעִים אִישׁ מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל... וְנִשְׂאוּ אִתָּךְ בְּמִשְׁאֵ הָעָם וְלֹא תִשָּׂא אִתָּךְ לְבָדְךָ" (במדבר יא, טז-יז), וסבר שכך צריך גם יהושע להנהיג את העם, בשיתוף עם הזקנים, ולא לבדו (מהרש"א. ועי' שם מדוע בכל זאת ראה ה' לצוות את יהושע להנהיג את העם באופן אחר, שלא כפי שציוה את משה).
3. וכבר נתבאר כן בחידושי מרן הגרי"ז זצ"ל על התורה (פרשת וילך), וז"ל: "ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו וגו' כי אתה תבוא את העם הזה" וגו'. פירש"י: ארי את תיעול עם עמא הדין. משה אמר ליהושע, זקנים שבדור יהיו עמך, הכל לפי דעתך ועצתך. אבל הקב"ה אמר ליהושע, כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם, תביא על כרחם, הכל תלוי בך, טול מקל והך על קדקדן. דָּבָר אֶחָד לְדוֹר, וְלֹא שְׁנֵי דְבָרִין לְדוֹר. עכ"ל. וצריך ביאור: וכי משה מה שאמר, מדעתו אמר? ! והרי מפי הגבורה אמר, ותורה היא! וכפי הנראה, הרי סותרין דברי הקב"ה למה שאמר משה, וזה אי אפשר לומר כן. ועוד צריך ביאור, מהו הלשון "טול מקל והך על קדקדן". והנראה בזה, דהנה מצינו דמשה היה "מלך", כדאיאת ברמב"ם (פ"ו מהלכ' בית הבחירה הי"א), והיה ג"כ ראש הסנהדרין, כדאיאת ברמב"ם (פ"א מהלכ' סנהדרין ה"ג), וכמו כן מצינו דיהושע היה מלך, וכדכתב בקרא "כל איש אשר ימרה את פיך וגו' יומת" (יהושע א, יח), שאין שייך דין זה אלא במיוחד ל**מלך**, וכדאיאת ברמב"ם (פ"א מהלכות מלכים ה"ג), והיה ג"כ **ראש הסנהדרין**. והנה, מהחילוקים שבין מלך וראש סנהדרין הם: א. שראש הסנהדרין יש לו כח לדון רק כאשר הוא יחד עם הסנהדרין, שלעצמו לבדו אין לו שום כח לדון, או ענינים אחרים שעל הסנהדרין לעשותם, אבל המלך לו לבדו הכח והשררה לעשות את אשר מדין המלכות, ב. סנהדרין דנה הכל לפי התורה כמשפטה הכתוב בה, אבל המלך דן ורודה בעם כפי אשר יראו עיניו, דזהו דין המלכות.
- ובזה יתבאר היטב פירש"י הנ"ל. דהנה מינוי המלך צריך להיות ע"פ נביא (עי' פ"א מהלכ' מלכים ה"ג), אבל מינוי ראש הסנהדרין אין שום דינים בזה, אלא הגדול בחכמה שבכולן מושיבין אותו ראש עליהן (עי' פ"א מהלכ' סנהדרין ה"ג). ולפ"ז נראה, דמה שאמר משה ליהושע "כי אתה תבוא את העם הזה" - "זקנים שבדור יהיו עמך, הכל לפי דעתך ועצתך", היינו שאמר משה ליהושע שאתה תהיה "ראש הסנהדרין", ולזה הזקנים שבדור הסנהדרין יהיו עמך, שבלעדיהם אין לראש הסנהדרין שום כח, כמש"כ. וזה אמר משה מדעתו, שהרי אין צריך למינוי הזה שום דינים, כמו ע"פ נביא, כמש"כ. אבל הקב"ה אמר ליהושע "אתה תביא" - "על כרחם, הכל תלוי בך", והיינו מינוי יהושע למלך, ולכן הצטרך לומר הקב"ה, דאין מעמידים מלך אלא ע"פ נביא, והצטרך לנבואה למנוי, וכיון שהוא מלך "הכל תלוי בך", דמלך לבדו דן ורודה, ואינו צריך להימלך במישהו, ולכס גם אמר "טול מקל והך על קדקדן", דמלך אין לו משפטים ודינים שעל פיהם ידון, אלא כפי שיראה לנכון, דזהו דין המלכות.
4. ועי' גם רש"י על הפסוק "בְּכֹר שׁוֹרוֹ הִקְדֵּר לוֹ" (דברים לג, יז), [שנאמר על יוסף], שפירש: "בְּכֹר - מִלֵּךְ הַיּוֹצֵא מִמְּנוֹ, וְהוּא יִהְיֶה רֹשֶׁה". הרי שיהושע היה מלך. ועי' גם רש"י יומא עג, ב (ד"ה הוא זה מלך) ורמב"ם (פ"א מהלכ' מלכים ה"ג, ובסוף פ"ח מהלכ' סנהדרין). אבל בדרשות הר"ן (דרוש י"א ד"ה ואל תקשה עלי) כתב, שיהושע לא היה מלך, ורק ניתן לו כח מלכות. וגם מרש"י בפרשת בלק (במדבר כד, ז) משמע שיהושע לא היה מלך גמור, דכתב שם ששאל היה המלך ה' וישו' ובישראל. ועי' שו"ת אג"מ (י"ד ח"ב סי' מ"ה ד"ה אך בריטב"א).
5. עי' בתומים (סי' י"ז סק"ג) שכתב, דבמלך רשע אין מצות כבוד ומורא. אך עי' זכחים (קב, א) דלא משמע שם כן. גם בשו"ת חת"ס (חור"מ סי' ק"צ) מבואר, שהחיוב לכבוד מלך הוא אפי' במלך רשע, ע"ש.
6. וגם רש"י (מגילה ה, א ד"ה אבל זמן) כתב במפורש, שאם היה חל עשרה בטבת בשבת, היה נדחה הצום למחר.
7. והטעם שתענית עשרה בטבת חמורה בענין זה משאר תעניות החורבן, ואפילו מתשעה באב, כתב ה"בני יששכר" (מאמרי חדשי כסלו טבת, מאמר י"ד אות ד') לבאר על פי דברי ר' יוחנן שאמר על צום ט' באב, "אלמלי הייתי באותו הדור קבעתיו בעשירי, שרובו של היכל בעשירי נשרף" (שבתשיעי לעת ערב הציתו בו את האור, ורובו נשרף בעשירי). והקשו בגמרא, א"כ למה באמת נקבע הצום לתשיעי ולא לעשירי, ותירצו - אתחלתא דפורענותא עדיפא (תענית כט, א). היינו, דעיקר האבלות צריכה להיות על ההתחלה. ולפי זה יש לומר, שזוהי הסיבה לחומרת צום עשרה בטבת, שראוי לדחות את השבת יותר משאר הצומות, לפי שזה היום היה אתחלתא דפורענותא, שבו סמך מלך בבל וצר על ירושלים.